

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2025. № 5.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.5.23>

УДК 334.72/74:330.34

Н. С. Ліба,

д. е. н., професор, професор кафедри обліку, оподаткування і маркетингу,

Мукачівський державний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7053-8859>

Ю. І. Котубей,

аспірант, Мукачівський державний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-4973-814X>

МАЛЕ І СЕРЕДНЄ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ДРАЙВЕР ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

N. Liba,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Accounting,

Taxation and Marketing,

Mukachevo State University

Yu. Kotubei,

Postgraduate student, Mukachevo State University

SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES AS A DRIVER OF ECONOMIC RESILIENCE AND REGIONAL DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S POST-WAR TRANSFORMATION

Метою статті є обґрунтування ролі малого та середнього підприємництва як ключового чинника забезпечення економічної стійкості та регіонального розвитку в умовах післявоєнної трансформації України, з урахуванням сучасних викликів, інституційних змін і необхідності впровадження інклюзивного підходу. Обґрунтовано вплив зовнішнього (соціокультурного та інституційного) і внутрішнього (особистісно-ресурсного) середовища на траєкторії розвитку МСП. Виокремлено основні процеси, що забезпечують адаптивність, інноваційність, стратегічну гнучкість і стійкість підприємств. Проведено сценарний аналіз розвитку МСП та розроблено практичні рекомендації щодо державної і регіональної політики підтримки малого бізнесу в контексті відновлення економіки. Практичні рекомендації сформовано на основі ключових напрямів державної та регіональної політики: дерегуляції, фінансовій підтримці, просторовому розвитку, цифровізації, інклюзивності та управлінні ризиками. Їх реалізація може сприяти не лише відновленню підприємницької активності, а й закласти основи для сталого економічного розвитку України у довгостроковій перспективі. Визначено перспективи подальших досліджень у напрямі вдосконалення інструментів підтримки підприємництва та посилення інклюзивних механізмів економічного розвитку.

The article examines the role of small and medium-sized enterprises (SMEs) in ensuring economic resilience and regional development in Ukraine in the context of post-war transformation. The aim of the article is to substantiate the role of SMEs as a key factor in securing economic resilience and regional development during Ukraine's post-war transformation, taking into account current challenges, institutional changes, and the necessity of implementing an inclusive approach. The impact of external (socio-cultural and institutional) and internal (personal-resource) environments on the development trajectories of SMEs is substantiated. The study identifies key processes that enhance the adaptability, innovativeness, strategic flexibility, and resilience of SMEs under conditions of high uncertainty and economic turbulence. A scenario analysis is conducted to determine alternative development

pathways for SMEs, distinguishing between optimistic scenarios (innovation-driven growth and social integration) and negative scenarios (economic stagnation and increased inequality). The optimistic scenario is conditioned by the synergy of favorable institutional policies, access to financial and technological resources, and SMEs' internal capacity for adaptation and innovation. Conversely, the negative scenario arises from persistent external barriers and internal vulnerabilities. The article offers practical recommendations for the formation of state and regional policies aimed at supporting SMEs as key participants in sustainable recovery. These recommendations include ensuring regulatory predictability and deregulation, expanding access to finance, promoting the development of regional entrepreneurial ecosystems, advancing digitalization and innovation, strengthening inclusive entrepreneurship initiatives, and improving risk management systems. The conclusions emphasize that the effective integration of SMEs into national and global economic systems is crucial for Ukraine's sustainable recovery and long-term socio-economic resilience. The prospects for further research are outlined in the direction of improving instruments for entrepreneurial support and strengthening inclusive mechanisms of economic development.

Ключові слова: *мале та середнє підприємництво; економічна стійкість; регіональний розвиток; післявоєнна трансформація; інституційне середовище; інноваційна активність; стратегічна гнучкість; інклюзивне підприємництво; державна політика підтримки; сценарний аналіз.*

Keywords: *small and medium-sized enterprises; economic resilience; regional development; post-war transformation; institutional environment; innovation activity; strategic flexibility; inclusive entrepreneurship; state support policy; scenario analysis.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Післявоєнне відновлення економіки України буде потребувати ефективного використання внутрішніх ресурсів, прискорення регіональної економічної активізації та

забезпечення стійкості соціально-економічних процесів. В умовах масштабного руйнування промислової і соціальної інфраструктури, зниження державних ресурсів і потреби у швидкій адаптації до нових глобальних викликів, мале і середнє підприємництво (МСП) набуває особливого значення як рушійна сила економічного оновлення та розвитку територій.

МСП не тільки забезпечує зайнятість широких верств населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та інші вразливі групи, а й сприяє інноваційному оновленню економіки, розвитку місцевих громад, зміцненню фінансової стійкості та відновленню виробничих ланцюгів. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю наукового обґрунтування ролі малого і середнього бізнесу в процесах відновлення та трансформації національної економіки, формування сприятливого середовища для його розвитку, інтеграції у міжнародні ринки та забезпечення стійкого регіонального зростання.

У науковому вимірі проблема потребує системного дослідження механізмів залучення МСП до процесів відбудови, розробки інструментів фінансової, інституційної та організаційної підтримки. У практичній площині йдеться про створення ефективних програм стимулювання підприємницької активності, дерегуляцію, підтримку інновацій, доступ до фінансових ресурсів та інтеграцію малого і середнього бізнесу в стратегії сталого розвитку територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку малого та середнього підприємництва у контексті економічної стійкості й регіонального розвитку привертає значну увагу вітчизняних і зарубіжних науковців. Дослідженням ролі МСП у відновленні економіки після кризових явищ присвячені праці таких учених, як Д. Норт (North, 1990) [1], Г. Бекер (Becker, 2007) [2], а також сучасних авторів, що аналізують економічні трансформації в умовах війни і посткризового відновлення, зокрема О. Амоші, І. Лукінова, Ю. Бажала.

У роботах Д. Норта підкреслюється важливість інституційного середовища для розвитку підприємництва та економічного зростання, що є особливо актуальним для України в умовах післявоєнного відновлення [1]. Г. Бекер звертає увагу на людський капітал як ключовий ресурс розвитку бізнесу,

що має особливе значення в контексті інтеграції внутрішньо переміщених осіб та ветеранів у економічну активність [2].

Малі та середні підприємства (МСП) широко визнані критичними рушійними силами економічного зростання, зайнятості та інновацій у сучасній економіці. За даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), МСП становлять приблизно 99% усіх підприємств і роблять значний внесок у ВВП у більшості країн [3]. Ці підприємства відіграють ключову роль у сприянні регіональному розвитку, зменшенні нерівності та підвищенні економічної стійкості під час кризи [4-6].

Окрему увагу у сучасній літературі приділено впливу міжнародних програм підтримки малого бізнесу у країнах, що зазнали військових конфліктів (приклади Афганістану, Боснії і Герцеговини, Бангладеш) [6]. Досвід цих країн свідчить про важливість комплексного підходу до підтримки МСП, який включає фінансування, освітні програми, розвиток інфраструктури та стимулювання експортної активності.

Разом з тим, специфічні аспекти відновлення малого та середнього підприємництва в умовах сучасних українських реалій потребують подальших наукових досліджень, зокрема щодо впровадження новітніх технологій, розвитку «зеленого» бізнесу, удосконалення державної політики підтримки підприємництва та інтеграції МСП у глобальні ланцюги доданої вартості.

Постановка завдання. З урахуванням викладеної проблематики та результатів аналізу наукових джерел метою даного дослідження є обґрунтування ролі малого та середнього підприємництва як ключового чинника забезпечення економічної стійкості та регіонального розвитку в умовах післявоєнної трансформації України, з урахуванням сучасних викликів, інституційних змін і необхідності впровадження інклюзивного підходу.

Для досягнення цієї мети у статті передбачено виконання таких завдань: виокремити основні процеси, що забезпечують адаптивність, інноваційність, стратегічну гнучкість та стійкість МСП у мінливому середовищі; проаналізувати потенційні сценарії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні з урахуванням синергії чинників середовища; розробити практичні рекомендації щодо державної та регіональної політики підтримки МСП як чинника сталого відновлення національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мале та середнє підприємництво відіграє критично важливу роль у післявоєнному відновленні України, забезпечуючи економічну стабільність, створення робочих місць та розвиток місцевих громад. В умовах руйнування промислової інфраструктури, скорочення державних ресурсів і необхідності швидкої адаптації до нових викликів, саме МСБ стає рушійною силою економічного відродження.

В умовах післявоєнної трансформації та високої динаміки зовнішнього середовища, МСП повинен забезпечувати не лише поточну економічну життєздатність, а й здатність до стратегічної адаптації, інноваційного оновлення та стійкого розвитку. Встановлено, що ключову роль у цьому відіграють низка взаємопов'язаних процесів, які формують організаційну та функціональну основу життєздатності МСП.

Таблиця 1. Основні процеси, що забезпечують адаптивність, інноваційність, стратегічну гнучкість та стійкість МСП у мінливому середовищі

№	Процес	Зміст процесу
1	Адаптація до змін середовища	Гнучке коригування стратегій, бізнес-моделей, управлінських структур відповідно до ринкових, регуляторних і технологічних змін; використання каузальної та ефектуальної логіки прийняття рішень.
2	Інноваційна активність	Розробка і впровадження нових продуктів, технологій, бізнес-процесів, цифрових і "зелених" інновацій для забезпечення конкурентоспроможності.
3	Залучення ресурсів	Мобілізація фінансових, людських, технологічних та соціальних ресурсів через розвиток партнерств і доступ до мереж підтримки.
4	Формування стратегічної гнучкості	Здатність оперативно переглядати цілі, адаптувати бізнес-моделі та операційні процеси під впливом змін середовища.
5	Управління ризиками	Виявлення, оцінювання та мінімізація економічних, регуляторних та геополітичних ризиків через впровадження систем управління ризиками.
6	Нетворкінг і укладання партнерств	Побудова та підтримка професійних зв'язків для обміну знаннями, розширення ринків та доступу до ресурсів.
7	Легітимізація та довіра	Формування позитивного іміджу підприємства серед стейкхолдерів для підвищення стабільності, розширення можливостей доступу до ресурсів та участі в програмах підтримки.

Джерело: сформовано автором на основі [7-10]

За даними таблиці 1 встановлено, що успішний розвиток малого та середнього підприємництва у мінливому середовищі базується на системній

реалізації ряду ключових процесів. Адаптація до змін середовища дозволяє підприємствам гнучко реагувати на зовнішні виклики та відповідно коригувати свої бізнес-моделі. Інноваційна активність забезпечує впровадження нових продуктів і технологій, що підвищує конкурентоспроможність МСП та сприяє освоєнню нових ринків.

Процеси залучення ресурсів, нетворкінгу та укладання партнерств формують ресурсну базу підприємств та розширюють можливості доступу до фінансування, знань і технологій. Формування стратегічної гнучкості забезпечує швидке пристосування до змін у ринковому і регуляторному середовищі, тоді як управління ризиками дозволяє мінімізувати негативний вплив непередбачуваних обставин на стабільність бізнесу.

Важливим елементом є також процес легітимізації та формування довіри серед ключових стейкхолдерів, що сприяє підвищенню соціального капіталу підприємства і розширює його можливості для довгострокового розвитку. Таким чином, зазначені процеси виступають фундаментом забезпечення адаптивності, інноваційності, стратегічної гнучкості та стійкості малого і середнього бізнесу в умовах сучасних викликів та невизначеності.

Стан і динаміка розвитку малого та середнього підприємництва (МСП) в Україні у післявоєнний період значною мірою залежатимуть від взаємодії зовнішніх (соціокультурних, інституційних, економічних) та внутрішніх (особистісно-ресурсних, організаційних) чинників. Результатом цієї взаємодії може бути формування альтернативних сценаріїв розвитку МСП – від інноваційного прориву до регресивної стагнації.

На основі синергії між чинниками зовнішнього та внутрішнього середовища доцільно виокремити два базових сценарії (рис. 1):

1. *Оптимістичний сценарій* визначається ефективною динамічною взаємодією сприятливих зовнішніх умов та сильних внутрішніх характеристик МСП. Цей сценарій передбачає: активну реалізацію інноваційного потенціалу (впровадження цифрових, екологічних та соціально орієнтованих рішень); розширення ринкової присутності через масштабування бізнесу та вихід на нові (у тому числі міжнародні) ринки; формування життєздатних бізнес-моделей з

високим рівнем адаптивності та гнучкості; посилення соціального та екологічного впливу підприємництва; зростання довіри з боку держави, фінансових інституцій, громадськості (легітимізація бізнесу).

Рис. 1. Альтернативні сценарії розвитку МСП

Джерело: сформовано автором

Такий сценарій можливий за умови стабільної макроекономічної ситуації, послідовної державної політики підтримки МСП, доступу до фінансування, інноваційної інфраструктури та ефективного використання людського капіталу.

2. *Негативний сценарій* формується в умовах переважання бар'єрів і загроз із боку зовнішнього середовища (регуляторна нестабільність, економічні шоки, соціальна недовіра) при недостатній внутрішній готовності підприємств до адаптації. Основні ознаки цього сценарію: обмежена здатність до реагування на виклики; низька інноваційна активність і слабкий рівень цифровізації;

фінансова вразливість через брак доступу до кредитних і інвестиційних ресурсів; посилення регуляторного тиску і зростання адміністративних бар'єрів; згорання діяльності або повне припинення бізнесу.

Цей сценарій загрожує консервацією соціально-економічної нерівності, втратою підприємницької ініціативи та зниженням економічної стійкості регіонів.

Ключовим чинником переходу від негативного до позитивного сценарію виступає саме синергія середовищних чинників – поєднання сприятливої інституційної підтримки, ефективної політики дерегуляції, активного залучення міжнародної допомоги з одного боку та внутрішньої готовності підприємств до стратегічного оновлення, інновацій, управління ризиками з іншого. Сценарний підхід дозволяє врахувати можливу варіативність розвитку МСП у залежності від гнучкості системи управління та здатності до адаптації.

У контексті післявоєнного відновлення та трансформації економіки України малий і середній бізнес має стати системоутворювальним елементом сталого зростання, соціальної стабільності та регіонального розвитку. Виходячи з проведеного аналізу, сформульовано низку практичних рекомендацій для державної та регіональної політики з метою ефективної підтримки МСП:

1. Інституційне середовище та дерегуляція

- забезпечити стабільність та передбачуваність регуляторної політики, скоротивши кількість дозвільних процедур і адміністративних бар'єрів для започаткування та ведення бізнесу;
- впровадити електронні реєстри, цифрові платформи для подачі звітності, отримання дозволів і доступу до фінансової підтримки, особливо в регіонах;
- продовжити реформу податкового законодавства з орієнтацією на спрощення для МСП, зокрема з урахуванням їх регіональної специфіки.

2. Фінансова підтримка та доступ до капіталу

- розширити програми мікрокредитування, грантової та субсидіарної підтримки для МСП, особливо для підприємств, що розпочинають діяльність після переміщення або відновлюються після знищення активів;

- стимулювати розвиток гарантійних фондів, венчурного та краудфандингового фінансування, доступних для малого бізнесу;
- сприяти залученню міжнародної допомоги та ко-фінансуванню проєктів МСП у партнерстві з міжнародними інституціями (ЄБРР, USAID, GIZ, ЄС).

3. Регіональна політика та просторовий розвиток

- створити регіональні центри підтримки підприємництва з функціями інформаційного супроводу, навчання, інкубації, акселерації бізнес-ідей;
- інтегрувати МСП у програми регіонального розвитку та просторового планування, включаючи кластери, індустріальні парки, бізнес-інкубатори;
- розробити механізми пріоритетного відновлення інфраструктури у громадах, де зосереджені активні МСП (логістика, енергопостачання, ІТ-мережі).

4. Інновації, цифровізація та інклюзивність

- підтримати цифрову трансформацію МСП через освітні програми, доступ до ІТ-рішень, інфраструктури та пільгового ліцензування технологій;
- розробити спеціалізовані програми для розвитку інклюзивного підприємництва (жінки, молодь, ветерани, ВПО), що передбачають навчання, менторство та грантове фінансування;
- сприяти комерціалізації інновацій через підтримку МСП у сфері R&D, співпрацю з університетами, інноваційними центрами, технопарками.

5. Управління ризиками та стратегічна стійкість

- впровадити регіональні та галузеві системи підтримки МСП в умовах форс-мажору (страхування ризиків, антикризове консультування, фінансові резерви);
- забезпечити інформаційну підтримку щодо правових механізмів захисту бізнесу в умовах воєнних та економічних загроз;

– формувати культуру стратегічного планування і довгострокової життєздатності в малому бізнесі через профільні освітні програми та сертифіковані тренінги.

Отже, ефективна державна та регіональна політика підтримки малого та середнього бізнесу має базуватися на комплексному, скоординованому та контекстно чутливому підході, що враховує виклики повоєнного відновлення, потребу в соціальній згуртованості та перспективи інтеграції в глобальні економічні процеси.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило критичну роль малого та середнього підприємництва (МСП) у забезпеченні економічної стійкості, регіонального розвитку та соціальної згуртованості України в умовах післявоєнної трансформації. Установлено, що успішний розвиток МСП визначається динамічною взаємодією зовнішніх (соціокультурних, інституційних, економічних) і внутрішніх (особистісно-ресурсних) чинників, що формують основу адаптивності, інноваційності та стратегічної гнучкості підприємницьких структур.

На основі аналізу сформульовано потенційні сценарії розвитку МСП – оптимістичний, який передбачає інноваційне зростання та соціальну інтеграцію, і негативний, який пов’язаний із ризиками консервації нерівності та економічної стагнації.

Практичні рекомендації зосереджені на ключових напрямках державної та регіональної політики: дерегуляції, фінансовій підтримці, просторовому розвитку, цифровізації, інклюзивності та управлінні ризиками. Їх реалізація може сприяти не лише відновленню підприємницької активності, а й закласти основи для сталого економічного розвитку України у довгостроковій перспективі.

Перспективи подальших досліджень визначено у напрямі вдосконалення інструментів підтримки підприємництва та посилення інклюзивних механізмів економічного розвитку.

Література

1. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. URL: https://epistemh.pbworks.com/f/8.%20Institutions__Institutional_Change_and_Economic_Performance.pdf
2. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. 3rd ed. Chicago : The University of Chicago Press, 2007. URL: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c3730/c3730.pdf>
3. Pulka B. M., Gawuna M. S. Contributions of SMEs to employment, gross domestic product, economic growth and development. Jalingo Journal of Social and Management Sciences. 2022. Vol. 4. P. 1–18. URL: <https://oer.tsuniversity.edu.ng/index.php/jjsms/article/view/100/83>
4. Woźniak M., Duda J., Gąsior A., Bernat T. Relations of GDP growth and development of SMEs in Poland. Procedia Computer Science. 2019. Vol. 159. P. 2470–2480. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2019.09.422>
5. Taiwo O. S., Hakan A. C. E. T., Çevik S. Modeling the impacts of MSMEs' contributions to GDP and their constraints on unemployment: The case of Africa's most populous country. Studies in Business and Economics. 2022. Vol. 17. P. 154–170. DOI: <https://doi.org/10.2478/sbe-2022-0011>
6. Hossin M. M., Azam M. S., Hossain M. S. Understanding the Concept of SMEs in Driving Economic Growth and Development in Bangladesh. International Journal of Finance, Economics and Business. 2023. Vol. 2, No. 3. P. 195–204. DOI: <https://doi.org/10.56225/ijfeb.v2i3.147>
7. Holovnia Y., Mykhailiv H., Panasiuk O., Saienko V., Vlasenko T. Management as a factor of socio-economic development of small and medium-sized businesses of Ukraine in conditions of instability. International Journal of Housing Science and Its Applications. 2024. Vol. 45, No. 3. P. 36–47. DOI: <https://doi.org/10.70517/ijhsa4534>
8. Безсмертна О. В., Дибала А. Детермінанти розвитку малого та середнього підприємництва: приклад України. Інновації та сталий розвиток. 2024. № 4. С. 54–60. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2024.4.55.61>

9. Shelenko D., Balaniuk I., Balaniuk V. Social capital in the development of social entrepreneurship. *Ekonomika APK*. 2021. Vol. 28, No. 11. P. 44–53. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202111044>

10. Nykyforuk O. I., Berezhnytska U. B. Transformation of institutional environment of small and medium enterprises development. *Ukrainian Society*. 2021. Vol. 79, No. 4. P. 64–84. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2021.04.064>

References

1. North, D.C. (1990), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, available at: https://epistemh.pbworks.com/f/8.%20Institutions__Institutional_Change_and_Economic_Performance.pdf (Accessed: 29 April 2025).

2. Becker, G.S. (2007), *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*, 3rd ed., The University of Chicago Press, Chicago, USA, available at: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c3730/c3730.pdf> (Accessed: 29 April 2025).

3. Pulka, B.M. and Gawuna, M.S. (2022), “Contributions of SMEs to employment, gross domestic product, economic growth and development”, *Jalingo Journal of Social and Management Sciences*, vol. 4, pp. 1–18, available at: <https://oer.tsuniversity.edu.ng/index.php/jjsms/article/view/100/83> (Accessed: 29 April 2025).

4. Woźniak, M., Duda, J., Gąsior, A. and Bernat, T. (2019), “Relations of GDP growth and development of SMEs in Poland”, *Procedia Computer Science*, vol. 159, pp. 2470–2480. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2019.09.422>

5. Taiwo, O.S., Hakan, A.C.E.T. and Çevik, S. (2022), “Modeling the impacts of MSMEs’ contributions to GDP and their constraints on unemployment: The case of Africa’s most populous country”, *Studies in Business and Economics*, vol. 17, pp. 154–170. <https://doi.org/10.2478/sbe-2022-0011>

6. Hossin, M.M., Azam, M.S. and Hossain, M.S. (2023), “Understanding the concept of SMEs in driving economic growth and development in Bangladesh”,

International Journal of Finance, Economics and Business, vol. 2, no. 3, pp. 195–204. <https://doi.org/10.56225/ijfeb.v2i3.147>

7. Holovnia, Y., Mykhailiv, H., Panasiuk, O., Saienko, V. and Vlasenko, T. (2024), “Management as a factor of socio-economic development of small and medium-sized businesses of Ukraine in conditions of instability”, *International Journal of Housing Science and Its Applications*, vol. 45, no. 3, pp. 36–47. <https://doi.org/10.70517/ijhsa4534>

8. Bezsmertna, O.V. and Dybala, A. (2024), “Determinants of SME development: the case of Ukraine”, *Innovatsii ta stalnyi rozvytok*, vol. 4, pp. 54–60. <https://doi.org/10.31649/ins.2024.4.55.61>

9. Shelenko, D., Balaniuk, I. and Balaniuk, V. (2021), “Social capital in the development of social entrepreneurship”, *Ekonomika APK*, vol. 28, no. 11, pp. 44–53. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202111044>

10. Nykyforuk, O.I. and Berezhnytska, U.B. (2021), “Transformation of institutional environment of small and medium enterprises development”, *Ukrainian Society*, vol. 79, no. 4, pp. 64–84. <https://doi.org/10.15407/socium2021.04.064>

Стаття надійшла до редакції 29.04.2025 р.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>